

8. Молчанова О.Т. Топонимический словарь Горного Алтая. – Горно-Алтайск, 1979. – 397 с.
9. Ойротско-русский словарь /Н.А. Баскаков, Т.М. Тошчакова. – М., 1947. – 312 с.
10. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Т. 1. – СПб.: Типография Императорской АН, 1898. – 508 с.
11. Токарев С.А. Пережитки родового культа у алтайцев // Сибирский этнографический сборник. – М.-Л., 1947. – Т. 1. – С. 151–157.

### References

1. Altay chymdy sös (Krylatyye slova) (2007). – Gorno-Altaysk: Ak Chechek, 152 p.
2. Golikova, T.A. (2004). Altaysko-russkiy assotsiativnyy slovar (Altay-orus assotsiativnyy sözlik). Moskva: Izd-vo OLSIB. 380 p.
3. Golikova, T.A. (2014). Predstavleniya sovremennykh altaytsev o svoey natsionalnoy vere – ak jan. *KARADENIZ BLACK SEA – CHERNOYE MORE*. Ankara. V. 22. P. 37-47.
4. Dmitriyeva, O.P. (2009). Onomasticheskoye prostranstvo Rossoshanskogo rayona Voronezhskoy oblasti: dis. ... kand. filol. nauk. – Voronezh. 179 p.
5. Illich-Svitych, V.M. (1971). Opyt sravneniya nostraticheskikh yazykov (semitokhamitskiy, kartvelskiy, indoyevropeyskiy, uralskiy, dravidiyskiy, altayskiy). – Moskva: Nauka. 369 p.
6. Kononov, A.N. (1975). Semantika tsvetooboznacheniy v tyurkskikh yazykakh. *Tyurkologicheskyy sbornik 1975*. Moskva: Nauka, Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury. S. 159-179.
7. Molchanova, O.T. (1979). Toponimicheskyy slovar Gornogo Altaya. Gorno-Altaysk. 397 p.
8. Oyrotsko-russkiy slovar (1947). / N.A. Baskakov, T.M. Toshchakova. Moskva. 312 p.
9. Radlov, V.V. (1898). Opyt slovary tyurkskikh narechiy. T. 1. – Spb.: Tipografiya Imperatorskoy AN. 508 p.
10. Tokarev, S.A. (1947). Perezhitki rodovogo kulta u altaytsev. *Sibirskiy etnograficheskyy sbornik*. M.-L. T. 1. S. 151–157.
11. Tyurkskiye narody Sibiri (2006) / otv. red. D.A. Funk, H.A. Tomilov; In- etnologii i antropologii im. H.H. Miklukho-Maklaya RAN; Omskiy filial Instituta arkhologii i etnografii SO RAN. – Moskva.: Nauka. 678 p.

УДК 811.161.41

## ТОПОСИ Й ЛОКУСИ ЯК СКЛАДНИКИ ЩОДЕННИКОВОЇ МОДЕЛІ

Світлана Ігнатська  
(Дніпропетровськ, Україна)

У статті репрезентовано топоси й локуси як важливі складники антропоцентричної щоденникової моделі. Серед локусів,

які виражені загальними назвами, виокремлено природні, динамічні, приватні локуси на позначення житла, а також соціальні та комплексні локуси, простежено їхню виразну національну спрямованість.

**Ключові слова:** щоденниковий простір, топос, локус, щоденникова модель, діаристична картина світу.

*В статье представлены топосы и локусы как важнейшие составляющие антропоцентрической дневниковой модели. Среди локусов, выраженных нарицательными именами, выделены природные, динамические, частные локусы, которые обозначают жилье, а также социальные та комплексные локусы, прослежена их выразительная национальная направленность.*

**Ключевые слова:** дневниковое пространство, топос, локус, дневниковая модель, диаристическая картина мира.

*Topoi and loci as the important components of an anthropocentric diary model are presented in the article. Among the loci expressed by general names there distinguished the natural, dynamic and private loci to determine the dwelling as well as social and complex loci. Their expressive national orientation is studied.*

**Key words:** diary space, topos, locus, diary model, diary picture of the world.

**Постановка проблеми.** Кінець ХХ – початок ХХІ сторіччя в українській літературі виразно простежується інтерес до просторових номінацій і їхнього впливу на людину. Простір становить важливий сегмент загальної картини світу людини і вирізняється з-поміж своїми властивостями й характеристиками. Кожній людині притаманне бажання максимально коротко і змістовно позначити словом місце свого перебування як свідчення своєї присутності в світі. Звернення сучасної лінгвістики до вживання конструктів «топос» і «локус» зумовлене прагненням систематизувати знання про ці поняття та визначити зв'язок між ними.

**Актуальність** теми зумовлена її відповідністю, пріоритетним тенденціям сучасного мовознавства, зокрема принципу антропоцентризму. Досі мовознавці практично не звертали увагу на дослідження топосів і локусів у щоденниковому дискурсі й тому сьогодні ця проблема є актуальною і потребує розв'язання важливих загальнотеоретичних і практичних питань. Основні аспекти вивчення топосів і локусів пов'язані з

активізацією функційних досліджень, з поглибленим інтересом до вивчення мовних і позамовних чинників мовленнєвої комунікації.

**Мета** дослідження полягає у репрезентції топосів і локусів як важливих складників антропоцентричної щоденникової моделі. Для досягнення поставленої мети необхідно насамперед виявити їхню національну спрямованість та експресивний потенціал у щоденниковому дискурсі.

У щоденниковому дискурсі важливе місце належить особливим знакам – урбаністичним топосам та локусам, які становлять важливі складники його антропоцентричної моделі. Оповідач репрезентує їхню індивідуальну розмаїтість в історичному, територіальному, культурному аспектах. Місто є об'єктом вивчення багатьох наукових дисциплін, оскільки знаходиться на перетині усіх сфер життєдіяльності: в ньому людина живе, працює, розвивається як особистість у психологічному, соціальному і метафізичному світах. З найдавніших часів урбаністичні топоси становлять особливий локус історії, культури, мистецтва.

Сьогодні вчені-мовознавці активно вживають термін «топос», що дає підстави говорити про науку «топологіку» – «вчення про топоси – локально організовані смислотворчі простори і зв'язані з ними способи і форми існування логосу, тобто про способи розгортання конкретного смислу» [6, с. 17]. Поняття «топос» відоме ще за часів Аристотеля, яке він визначав як учення про «загальні місця» [8, с. 5]. У сучасних дослідженнях поняття «топос» вживається у двох основних значеннях. По-перше, значеннєве для щоденникового дискурсу – «місце для розгортання смислів», яке корелює з будь-яким фрагментом (чи фрагментами) реального простору, як правило відкритим. По-друге, це «загальне місце», набір стійких мовленнєвих формул, а також загальних проблем, характерних для національної літератури.

Поняття «локус» вживають, як правило, на позначення закритих культурних просторових фрагментів. У щоденниковому дискурсі виокремлюються локуси поіменовані та ті, які позбавлені імені. Вони виражаються у щоденниковому тексті топонімами й апелюваннями.

Серед локусів, виражених загальними назвами, виразно простежуються **природні локуси**, зокрема:

**а) море:** *Море важко, з зусиллями перевалює вали. Далеко в темряві ночі біліє смуга прибою. А в бік Карадагу стелиться місячна дорога, аж там десь вона обривається, де над морем нависли суцільні темні гори. Вдень ми були там. Безлюддя. Лобаті граніти нависли над ними сердито. А внизу було видно море, гору Хамелеон і довоколишній, чисто хіросімський бурий краєвид... [3, с. 340]. А ще «море, безперечно впливає на характер людей. Впливає своїм простром, волею, розкутістю» [1, с. 124];*

**б) степ:** *Зливи трав степових серед них би пожити, серед сонця й куряви... Оце ще тільки й тримає на землі. [1, с. 371]. В'їхали в заповідний степ. Середина дня. Це щось незрівнянне. Північ, лісова сторона, має свої чари, море має свої, а степ цей, коли тирса цвіте, – понад усяку красу. Щось ніжне, ліричне є в ньому. Вбродиш по коліна в сріблястий шовк, злегка згойданий вітром. Бредеш у шовку по коліна, і тільки повно пташиного щебету навкруги, потріскана світла земля під ногами і свята тиша. Ніколи тут не оралося. Береже людина для науки і для серця. Бо хто б не був ти, вступаючи в цей цілинний степ, почуваси священний трепет у душі, очищення душі і більше, ніж будь-коли, захоплення природою і вінцем її – людиною. За сонцем ковил сталєво-тьмяний, це так вражає... [1, с. 140].*

**в) гори:** *Гори в гарну погоду чарівні, але в негоду – страшні [3, с. 420]. Рано вилітаєм з Єревана. Аеропорт. Із-за гір оранжевіє схід. Млистий. А на півдні з присмерку світання непомітно вплив з темряви, забілів снігами Арарат: схід уже торкнув його, облив своїм світлом. Передати б оце чудо! Як удосвіта несподівано виступив з ночі... Арарат! [2, с. 54];*

**г) ліс:** *Сосни такі високі, що, здається, блакить неба лежить просто на їхніх верхів'ях. Тихо падає в лісі між соснами сніг. Ліс ніби прислухається до падіння снігу, але не чути нічого; сніжинки летять плавко, беззвучно, урочисто лягають на віття дерев, на землю. І вже сосни перетворюються в хорони. Вкрита сліпучим снігом річка, берегами тягнуться дві темні стіни соснового лісу, а над ним сяє крізь хмари білясте зимове сонце. Падає сніг, і все межилісся імлиться, клубиться сонячною заметіллю [1, с. 160].*

Природні локуси в щоденниковому дискурсі – степ, море, гори, ліс – мають виразну національну спрямованість. За цією класифікацією природні локуси степ і море можна віднести й

до топосів. Оскільки степ «безмежний простір, точніше, простір, межею якого є горизонт, який в безмежній далечині зникає землю і небо» [10, с. 5]. В.М. Топоров стверджує, що художній текст рідко фіксує реальне море, частіше за все описує стихію «як не щось інше, для чого море слугує лише формою опису («морський» код «неморського» повідомлення), слугує особливою глибинною метафорою» [9, с. 578]. Отже, степ і море у щоденниковому дискурсі є більш за все топосами, з їхньою відкритістю як у референційному аспекті, так і в змістовому, межами. Так, природні фрагменти простору в щоденниковому дискурсі маніфестуються як безмежні: *Перші враження дитинства – неосяжні простори. Неба високість... Степове безмежся – твоя колиска* [2, с. 395] або *Зараз тиша і сонце над величавим безмежним простором* [1, с. 277].

Виразно у щоденниковому дискурсі простежуються:

1) **приватні локуси на позначення житла.** Наприклад: *Є поезія людського житла. Коли дивився на хатину, що стоїть десь на низовинах Львівщини, бачиш у ній і спокій, і гідність, і якісь тайни. Недарма люди так багато робили, щоб оздобити своє житло* [1, с. 368];

2) **соціальні локуси:** *Були в Музеї книги й друкарства. Це в Лаврі, де колись була упродовж віків лаврська друкарня. Хороший колектив музею, багато душі й любові вклав у цей справді унікальний музей* [3, с.189];

3) **комплексні локуси:** *Важливе зібрання. Давай, давай! Більше, більше! В цьому вся суть його. На ньому люди дістають інфаркти. Цьому віддають життя* [2, с. 285]; *Особливий день. Значущий. Відбувалися збори письменників столиці – обирали делегатів на V з'їзд СПУ* [1, с. 373]; *Учора була конференція в Музеї Леніна по «Прапороносцях». Блискуче виступив Петро Кононенко з університету* [3, с. 51];

4) **динамічні локуси:** *Дорога й тривожить і вабить своєю незвідністю, таємничістю* [2, с. 447]; *Навіть найдалша дорога починається з першого кроку* [1, с. 310]; *Нікуди не вдалось поїхати цього літа, а так за дорогами тужить душа!.. За степами найбільше* [3, с. 432]; *Вечір на кончівських левадах. Ще голі дерева. А місяць сходить повен, справді, млиновеє коло* [3, с. 51].

Однак є підстави стверджувати, що один і той же просторовий образ може називатися як топосом так і локусом,

залежно від усвідомлення його як національного символу з актуалізацією його репрезентації оцінних смислів чи реального опису з превалюючими в тексті денотативно-референційними відсиланнями. У культурології формується поняття «топос» як синонімічне до локусу. Для щоденникової моделі топос – зліпок, відбиток відношень «комунікант-продуцент – щоденниковий простір – національна культура». Це ментальна сфера, яка акумулює вплив назви на позначене місце, на людей, які вживають топоніми в мові. Топос – більш широке поняття, яке складається з окремих навантажених ментальною енергією приватних локусів. Під локусом розуміємо будь-який простір, включений автором в щоденниковий текст, який має межі, тобто розрахований між точкою відліку і безкінечністю. Топос же становить значеннєве для щоденникового тексту місце розгортання смислів, яке може корелюватися з будь-яким фрагментом чи фрагментами реального простору. Основні щоденникові топіки – політичні події в країні, літературні дискусії, особисте життя, родинні стосунки, проблеми батьків і дітей, діяльність представників влади, релігійні погляди, професійна діяльність, стосунки з друзями, колегами, питання екології, відпочинок та інші. Об'єднання щоденникових топіків у більш широкі тематичні напрямки демонструє, що щоденниковий дискурс віддає перевагу висвітленню питань політичної, соціально-громадської у суспільно-політичного життя. Щоденниковий простір «організує» дію запису, володіє своєрідними «географічними» особливостями, є реальним чи уявним.

**Висновки.** Отже, діарист, на думку Валентини Галич *«і словом, і всім своїм життям кровно пов'язаний з долею українського народу, з його багатобарвною мовою»* [4, с. 210]. Урбаністичні топоси й локуси в щоденниковому дискурсі, які виражені загальними назвами, становлять складний ментальний комплекс. Він охоплює смисловий зміст і оцінку, ставлення комуніканта-продуцента щоденникового тексту до того чи того предмета, що відображається в його свідомості. До структури щоденникової моделі входять такі компоненти: загальнолюдський (універсальний), національно-культурний, який обумовлений життям діариста у певному культурному середовищі, соціальний, який визначає його належність до певного соціального прошарку, груповий, що окреслює мовну особистість і її віднесеність

до певної вікової та статевої групи, особистісний, який формується під впливом особистісних особливостей – освіти, виховання, життєвого досвіду, психофізіологічних факторів. Зміст урбаністичних топосів і локусів у щоденникового дискурсу містить різні контексти – і географічний, філософський, і передусім культурний та цивілізаційний. Діарист презентує ідеї спільної Європи, а разом з тим ідеї єдиної України, яку він безмежно любить.

**Перспективи подальших розвідок.** Розглянуті топоси й локуси як складники щоденникової моделі можуть розглядатися у площині інших авторських текстів.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.1(1943-1967) //(упоряд., підгот. текстів, ілюстр.
2. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. – 2-ге вид., вир. і доп. – К.: Веселка, 2008. – 455 с.: іл.
3. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1968-1983) //(упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. – 2-ге вид., вир. і доп. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.: іл.
4. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995) (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. – 2-ге вид., вир. і доп. – К.: Веселка, 2008. – 646 с.: іл.
5. Галич В.М. Антропонімія Олеся Гончар: природа, еволюція, стилістика. / Валентина Миколаївна Галич. – Луганськ: Знання, 2002. – 212 с.
6. Лотман Ю.М. Проблемы художественного пространства в прозе Н.В.Гоголя // Труды по русской славянской филологии. – Тарту, 1968. – Вып.202. – С.10.
7. Ляпин С.Х. Концепты и топосы, или Еще один подход к пониманию и преподаванию философии // Современные подходы к преподаванию философии. Архангельск: изд-во ПомГУ, 1998. – С. 19-27.
8. Прокофьева В.Ю. Категория пространства в художественном преломлении: локусы и топосы //Вестн. Оренд. гос. ун-та 2005. – №11. –С.87-94.
9. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики. Под редакцией В.И. Аннушкина.-М.: Флинта: Наука, 2003. – 176с.
10. Топоров В.Н. О «поэтическом» комплексе моря и его психофизиологических основах // Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического .-М. , 1995. – С.575-622.
11. Федоров Ф.П. Степное пространство в русской литературе //Проблемы изучения художественного произведения в школе и вузе. Вып.3 Город, деревня, дом в литературе. – Оренбург: ОГПУ,2004. – С.6-19.

### Literature

1. Gonchar O.T. (2008). Shhodenniki: U 3-h t.: T.1(1943-1967). K.: Veselka. 455 s.: il. (in Ukrainian).
2. Gonchar O.T. (2008). Shhodenniki: U 3-h t.: T.2 (1968-1983). K.: Veselka. 607 s.: il.
3. Gonchar O.T. (2008). Shhodenniki: U 3-h t.: T.3 (1984-1995). K.: Veselka. 646 s.: il.

4. Galich V.M. (2002). Antroponimija Olesja Gonchar: priroda, evolucija, stilistika. Lugans'k: Znannja. 212 s.
5. Lotman Ju.M. (1968). Problemy hudozhestvennogo prstranstva v proze N.V. Gogolja. *Trudy po russkoj slavjanskoj filologii*. Tartu. Vyp. 202. S.10. (in Russian).
6. Ljapin S.H. (1998)/ Koncepty i toposy, ili Eshhe odin podhod k ponimaniju i prepodavaniju filosofii. *Sovremennye podhody k prepodavaniju filosofii*. Arhangel'sk: izd-vo Pom GU. S. 19-27. (in Russian).
7. Prokof'eva V.Ju. (2005). Kategorija prostranstva v hudozhestvennom prelomlenii: lokusy i toposy. *Vestn. Orend. gos. un-ta*. №11. S.87-94. (in Russian).
8. Rozhdestvenskij Ju.V. (2003). Principy sovremennoj ritoriki. M.: Flinta: Nauka. 176 s. (in Russian).
9. Toporov V.N. (1995). O «pojeticheskom» komplekse morja i ego psihofiziologicheskikh osnovah. *Mif. Ritual. Simvol. Obraz. Issledovanija v oblasti mifopojeticheskogo*. M. S.575-622. (in Russian).
10. Fedorov F.P. (2004). Stepnoe prostranstvo v russkoj literature. *Problemy izuchenija hudozhestvennogo proizvedenija v shkole i vuze*. Vyp.3 Gorod, derevnja, dom v literature. Orenburg: OGPU. S.6-19. (in Russian).

УДК 802.0-56

**ОЦЕНОЧНЫЕ НОМИНАЦИИ В АКТАХ  
АВТОКОММУНИКАЦИИ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ  
(на материале англоязычных художественных произведений)**

**Елена Кольцова  
(Иваново, Россия)**

*Статтю присвячено вивченню оцінних експресивів у ситуації авто комунікації, тобто звернених мовцем до самого себе. Здійснюється короткий огляд лінгвістичних досліджень внутрішнього мовлення, його різновидів і особливостей з урахуванням адресатної спрямованості висловлювань. Розглянуто особливості функціонування емоційних оціночних номінацій суб'єкта в актах авто комунікації і виявлено гендерну специфіку їх уживання. Простежено аксіологічні подібності й розбіжності вживання оціночних експресивів в обох типах гендерної мовленнєвої поведінки. Під час аналізу комунікативних ситуацій ураховано також гендерну приналежність об'єкта оцінки (номіната).*

**Ключові слова:** внутрішнє мовлення, авто комунікація, оцінні номінації, опосередкована номінація, оцінні експресиви, гендерна лінгвістика.